

УДК 337.1(477.62-2)''187/191''

С.В. Новікова

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ В МАРІУПОЛЬСЬКОМУ ПОВІТІ (ОСТАННЯ ТРЕТИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

Стаття присвячена проблемі, яка на сьогоднішній час залишається практично не дослідженою у вітчизняній історіографії, а саме – розвитку професійно-технічної освіти в Маріупольському повіті в останній третині ХІХ – на початку ХХ ст. Наголошується на значному впливі суспільно-економічних перетворень, що відбувалися у вказаний період у державі в цілому та у Маріупольському повіті зокрема, на формування і розвиток професійно-технічних навчальних закладів різних рівнів.

Система професійно-технічної освіти, що формувалася у Російській імперії протягом останньої третини ХІХ – початку ХХ ст., була чутливою до економічних перетворень того часу та потреб держави. Динамічний розвиток економіки значною мірою впливав на стан професійної школи, виникнення нових типів навчальних закладів у цій галузі.

У досліджуваний період населення Маріупольського повіту та Маріуполя почало швидко зростати, особливо інтенсивно – на межі ХІХ – ХХ ст. У цей час у місті та на території повіту відкриваються великі металургійні та інші підприємства, морський порт загальнодержавного значення, прокладаються залізниці. Такий стрімкий промисловий розвиток, а також розвиток інфраструктури самого Маріуполя, потребував залучення значної кількості кваліфікованих працівників для роботи на численних підприємствах міста та у сфері обслуговування населення. Вирішити проблему їх підготовки повинно було створення системи закладів професійної освіти різних рівнів. Цей процес відбувався в межах загальнодержавного розвитку цієї освітньої галузі, але мав певні особливості.

Заклади професійно-технічної освіти в Маріупольському повіті були представлені в основному нижчою ланкою: ремісничими відділеннями при народних училищах Маріуполя, Маріупольським нижчим механіко-технічним училищем, нижчими ремісничими школами, Великоанадольською нижчою лісовою школою, учбово-ремісничими майстернями і класами рукоділля. Їх головним завданням була підготовка фахівців різноманітних професій, які користувалися найбільшим попитом у населення повіту та на промислових підприємствах: ковалів, слюсарів, токарів, механіків, майстрів для металургійних підприємств, лісників і т. ін. Реальне училище, що почало діяти у Маріуполі на початку ХХ ст., готувало учнів до вступу у вищі технічні навчальні заклади.

Унікальною на той час не тільки в повіті, але й у масштабі всієї Російської імперії можна вважати Великоанадольську нижчу лісову школу, створену при Великоанадольському лісництві у с. Благодатне. Вона єдина готувала фахівців високої кваліфікації для роботи у складних для лісорозведення умовах. Саме тому її випускники працювали у багатьох південних губерніях країни.

Значний внесок у становлення і розвиток системи професійної освіти в Маріупольському повіті зробили органи місцевого самоврядування: Маріупольська міська дума та повітове земство. Слід відзначити, що Маріупольське повітове земство почало вирішувати це питання значно раніше, ніж інші земства – ще у 1870-х рр., його діяльність та досвід в освітній галузі вважалися передовими не тільки на губернському, але й на державному рівні.

Ключові слова: Маріупольський повіт, професійно-технічна освіта, промислове училище, нижче технічне училище, реальне училище, школа ремісничих учнів.

Протягом останніх двох десятиліть спостерігається поживлення інтересу вітчизняних дослідників до вивчення історії розвитку різних форм та напрямів освіти в Російській імперії у другій половині XIX – на початку XX ст., оскільки врахування історичного досвіду, безумовно, є важливим для розвитку сучасної системи вітчизняної освіти, яка зараз перебуває у стані реформування. Крім того, сьогодні в Україні активно відроджуються різноманітні типи навчальних закладів, значна увага приділяється підтримці та розвитку професійно-технічної освіти, оскільки підготовка висококваліфікованих фахівців надзвичайно важлива та актуальна для відродження та стабільного розвитку вітчизняної економіки. Саме тому звернення до подібної проблематики має не лише наукове, але і практичне значення, оскільки може бути використано для вирішення різних завдань, що постали перед сучасною освітньою галуззю, а також для її вдосконалення.

Нажаль, становлення та розвиток закладів професійно-технічної освіти в Маріуполі в останній третині XIX – на початку XX ст. до сьогоднішнього часу залишається фактично не дослідженою проблемою. Окремі її аспекти лише побіжно висвітлювалися у роботах О. Сараєвої [27], П. Мазура [21; 22] та Л. Яруцького [31].

Дослідження узагальнюючого характеру, що надають можливість в цілому побачити процес становлення та розвитку системи професійної освіти в Російській імперії, її нормативно-правове оформлення, представлені працями І. Анопова [1], І. Максина [23], Н. Паніної [25], О. Широких [29], В. Шубовича [30].

Отже, метою статті є вивчення процесу становлення та розвитку системи професійно-технічної освіти в Маріупольському повіті в останній третині XIX – на початку XX ст., виявлення його регіональної специфіки.

Джерела з теми представлені законодавчими актами, матеріалами діловодства, статистичними матеріалами.

Правові засади створення й функціонування навчальних закладів професійної освіти визначалися законодавчими актами та нормативними документами Російської імперії. Оскільки держава досить строго регламентувала діяльність освітніх установ, то спектр таких джерел є широким. До цієї групи належать офіційні документи загальнодержавного масштабу, які визначали основні принципи діяльності установ шкільної освіти. Це законодавчі та офіційні організаційно-розпорядчі документи: укази, положення, циркуляри Міністерства народної освіти, устави навчальних закладів [6–10; 12; 15–17].

Матеріали діловодства складають другу групу джерел. Найважливішими джерелами інформації у цій групі виступають документи Маріупольської міської думи та Маріупольського повітового земства [3; 4; 14] щодо різних проблем розвитку професійної освіти у місті та повіті.

Третя група представлена довідковими і статистичними матеріалами, що містять різнопланову інформацію про стан професійної освіти цього періоду. До них відносяться: Огляди діяльності Міністерства народної освіти і підвідомчих йому установ, статистичні збірки «Учебные заведения Министерства народного просвещения» [2; 5; 11; 13; 18]. Вони надають інформацію по роках про кількість різних типів навчальних закладів у повіті, рік їх заснування, кількість учнів, кількісний та якісний склад викладацького колективу та ін.

Економіка Російської імперії, що почала стрімко розвиватися завдяки реформам Олександра II, потребувала кваліфікованих фахівців у різних галузях. Саме тому у 1870

- 1880-х рр. уряд звернув увагу на систему професійної освіти. Закон від 26 серпня 1869 р. визначив порядок відкриття навчальних закладів такого спрямування: для вищих та середніх училищ дозвіл на відкриття давали відповідні міністерства, для повітових і початкових – попечитель учбового округу за згодою губернатора. Більшість професійних начальних закладів підпорядковувалася Міністерству фінансів, а з 1881 р. – Міністерству народної освіти, при якому у 1883 р. було відкрито відділення з технічної та професійної освіти [25, с. 62].

Активне реформування професійної освіти було розпочато міністром народної освіти І. Деляновим та міністром фінансів І. Вишнеградським. Першим кроком стало «Основное положение о промышленных училищах» (7 березня 1888 р.), що визначило основні типи начальних закладів професійної освіти: 1) середні технічні училища, що готували техніків як помічників для інженерів та інших керівників у промисловості; 2) нижчі технічні училища, що готували робітників для певного виробництва; 3) ремісничі училища, що навчали конкретному ремеслу, пов'язаному з побутовими потребами.

Насправді різновидів професійних училищ існувало значно більше, ніж визначав документ: промислові (що готували фахівців будівельних, механічних, хімічних спеціальностей), залізничні, гірничопромислові, художньо-промислові, сільськогосподарські, лісові та інші. Також цим положенням були введені типові навчальні плани підготовки майстрів, техніків та кваліфікованих робітників [10].

27 вересня 1889 р. були затверджені статuti основних типів закладів професійно-технічної освіти. У статуті нижчих технічних училищ зазначалося, що вони створюються для підготовки фахівців трьох спеціальностей: будівельної, механіко-технічної та хімічно-технічної, залежно від потреб та умов місцевої промисловості. Заклади такого типу могли відкриватися для кожної спеціальності окремо або поєднувати усі три. Навчання було платним, але учні з бідних родин за бездоганну поведінку та особливу старанність могли звільнюватися від оплати за навчання за рішенням училищної педагогічної ради, але кількість таких учнів не повинна була становити більше 1/7 частини від загальної кількості учнів. На навчання приймалися учні, які закінчили однокласне народне училище. Також цим статутом визначався перелік дисциплін, що викладалися, та кількість навчальних годин на кожному дисципліну [15].

Крім чисто професійних навчальних закладів з 1880-х рр. почали створюватися змішані форми навчання: на базі загальноосвітніх народних училищ відкриваються ремісничі класи та відділення. Це спрощувало фінансово і значно прискорювало процес підготовки фахівців потрібних спеціальностей, тому що кошти, які витрачалися на будівництво та облаштування учбово-виробничих майстерень і набір майстрів-педагогів, були значно меншими, ніж для відкриття нового навчального закладу. Оскільки значна частина народних училищ знаходилася у веденні земств та органів міського самоврядування, саме вони розвивали цей напрям професійної освіти [20, с. 37].

Маріупольське повітове земство почало вирішувати це питання значно раніше, ніж інші – ще у 1870-х рр., його діяльність та досвід в освітній галузі вважалися передовими не тільки на губернському, але й на державному рівні. У Маріуполі протягом досліджуваного періоду діяли два народних училища такого типу – Мар'їнське (1869 р. заснування) та Карасьєвське (1883 р. заснування) [4]. Останнє готувало столярів, теслярів, токарів та колісників. Мар'їнське училище спеціалізувалося на ковальсько-слюсарній справі. В цьому училищі вперше у Маріупольському повіті училищною радою Маріупольського повітового земства була вдало реалізована ідея з'єднання освітнього процесу з професійним (ремісничим)

навчанням. У 1890 - 1891 навчальному році тут навчалося 111 хлопчиків і 46 дівчаток. [18, с. 101]. Училище розміщувалося в одноповерховій будівлі, побудованій земством на громадські кошти. Будівля містила три класні кімнати і квартиру учителя. Ділянка землі під школою становила 1,5 десятини. Учні також займалися садівництвом і городництвом. Навчальний рік тривав від початку вересня до 3-го травня. Уроки починалися о 8-й годині. 30 хв. ранку і закінчувалися о 2-й годині дня. Тривалість уроку становила 50 хв. [2, с. 171-172].

Училищною радою Маріупольського повітового земства на чолі з головою – А. Чебаненком у 1877 р. було розроблено «Устав ремесленного отделения при Марьинском народном училище». У цьому документі зазначалося, що до ремісничого відділення приймаються хлопчики з 14 років для навчання «слюсарній і столярній майстерності, які пристосовуються, головним чином, до найближчих потреб сільського народонаселення, а саме до виробництва сільськогосподарських знарядь, спорудження селянських меблів, кування коней і т. ін.». Навчання ремеслам було безкоштовним. Повний курс навчання тривав три роки. Учні, що успішно закінчили курс в ремісничому відділенні, отримували посвідчення про те, що вони навчалися певному ремеслу, за підписами голови повітової училищної ради, інспектора народних училищ, опікуна ремісничого відділення і майстра-викладача. Викладали на ремісничому відділенні цехові майстри. Щорічно при Маріупольській земській управі під час земських зборів призначалися виставки виробів, виконаних учнями ремісничого відділення. Ці вироби продавалися, а виручені гроші становили спеціальні кошти відділення [14].

Для ремісничого відділення училища земством була збудована майстерня. Учбовий персонал складався з опікуна і учителя-майстра. Заняття проводилися з 15-ї до 19-ї години. Учні навчали виготовляти ковальські, слюсарні і столярні інструменти, різні землеробські і садові знаряддя; налагоджувати брички, дроги, фаєтони; виготовляти замки, ключі і багато інших виробів ковальського і слюсарного ремесла. Значну частину інструментів, які були потрібні для навчання і роботи, учні виробляли самі. Кожному учневі, що успішно закінчив курс навчання, надавалися безкоштовно необхідні на перший час інструменти [21].

Враховуючи досвід професійного навчання у Мар'їнському училищі, в жовтні 1891 р. Маріупольська повітова земська управа представила земським зборам доповідь про типи ремісничої освіти при народних училищах Маріупольського повіту. Збори затвердили «Статут ремісничих відділень при земських початкових народних училищах Маріупольського повіту», в якому було зазначено, що в ремісничих відділеннях викладаються ковальсько-слюсарне і теслярсько-столярне, токарне і колісне ремесла з поступовим введенням виробництва предметів селянського ужитку і нескладних сільськогосподарських знарядь і машин, а також і можливостей лагодження в майстернях училищ більш складних знарядь [21].

20 грудня 1893 р. було затверджено положення «О школах ремесленных учеников», розроблених відомим педагогом, організатором професійно-технічної освіти у Російській імперії І. Аноповим, який очолював відділення промислових училищ та особливе відділення вченого комітету з технічної та професійної освіти Міністерства народної освіти. Головним завданням навчальних закладів цього типу визначалося сприяння розвитку та вдосконаленню дрібної промисловості для забезпечення місцевих потреб. Школи ремісничих учнів були 3-класними, пізніше – 4-класними. Четвертий клас був практичним і вводився для того, щоб учні могли вдосконалити набуті під час навчання професійні навички. У цих школах могли навчатися юнаки віком 11 – 14 років, які після закінчення курсу навчання протягом трьох років повинні були

додатково вивчати певне ремесло у майстра для набуття та вдосконалення спеціальних навичок [8].

24 квітня 1895 р. було видано закон «О низших ремесленных школах». Навчальні заклади цього типу могли відкриватися не тільки в містах, а й у сільській місцевості і готували не лише столярів та слюсарів, а й кравців, шевців, шорників, палітурників та майстрів інших професій для сфери обслуговування населення. Навчання тривало чотири роки, останній рік виділявся тільки на практичні заняття. 14 грудня 1909 р. для таких навчальних закладів були затверджені «Программы практических работ по столярному, слесарному, кузнечному ремеслу для низших ремесленных школ по ремонту сельскохозяйственных орудий и вообще предметов сельскохозяйственного обихода» [7; 30, с. 91].

Для подальшого розвитку системи професійної освіти в країні важливе значення мали рішення Міністерства народної освіти, викладені циркулярі, прийнятому 25 липня 1895 р. Місцевим органам було рекомендовано ширше притягати земські установи у справі відкриття нових професійних шкіл з метою переконання їх у важливості ремісничих і інших професійних шкіл. Прийом учнів в професійну школу здійснювати виключно з тих осіб, які пройшли повне навчання в початкових народних училищах, уміють упевнено читати і писати, а також в обов'язковому порядку пройшли вступні випробування. Особи, що не мали атестатів про закінчення курсу у вищезгаданих навчальних закладах, приймалися в промислові училища лише в тому випадку, якщо вони працювали в промислових закладах і після випробування з'ясувалося, що вони можуть успішно пройти курс училища, в яке бажають вступити [12; 29, с. 45].

Кардинальні зміни, що відбувалися в соціально-економічному розвитку Російської імперії у добу «великих реформ», значною мірою відобразилися і на житті Маріуполя, який з невеличкого провінційного містечка протягом досліджуваного періоду перетворився на один з важливих промислових центрів країни. Протягом 1880 – 1890-х рр. у місті почали працювати десятки підприємств, що переробляли сільськогосподарську продукцію, випускали будівельні матеріали, а також машинобудівні, судноремонтні та металургійні заводи і новий морський порт. Розвивалася інфраструктура міста, значно збільшилася кількість населення.

Після будівництва в Маріуполі двох металургійних заводів акціонери цих підприємств поставили питання про відкриття в місті механіко-технічного училища. 11 вересня 1899 р. на екстреному засіданні Маріупольської міської думи було заслухано доповідь міської управи «Об отводе места под стройку здания для низшего механико-технического училища с низшею ремесленною для ней школою». Після його обговорення було ухвалено виділити під будівництво училищної будівлі ділянку міської землі у 1,5 десятини в західній частині міста на Покровській площі (між селом Петровського, заводом Сойфера та продовженнями вулиць Фонтанної і Митрополитської). Спорудження будівлі училища відбувалося за проектом архітектора І. Шипкова. Училище почало працювати у 1901 р. Почесним опікуном училища був відомий маріупольський підприємець І. Гоф, директором – інженер-технолог С. Коробов [6; 24].

До училища приймалися підлітки віком 13 – 17 років, що закінчили чотири класи гімназії, реального училища, або повний курс міського училища. Перший набір учнів склав 76 чоловік. У 1913-1914 навчальному році в училищі навчалося 59 чоловік. Після трьох років навчання учні отримували дипломи креслярів і техніків по холодній обробці металу. Навчальна програма включала фізику, хімію, механіку (інженер-технолог О. Терент'єв), креслення і малювання (В. Соколовський), закон Божий (В.

Баєв). На посаді майстра-керівника слюсарної майстерні працював Г. Почепцов. У 1902 р. при училищі було відкрито нижчу ремісничу школу з столярним і слюсарним відділеннями, що мала чотири основні класи, в яких навчалися 82 учні. Майстром-технологом слюсарного відділення працював Г. Старков, столярного – В. Флорищевський [11, с. 163–164]. У 1915 р. училище було перетворено на середнє механіко-технічне. Термін навчання збільшився до чотирьох років, а випускники отримали право на вступ до вищих навчальних закладів.

Унікальною на той час не тільки в українських землях, але й у масштабі всієї Російської імперії можна вважати Великоанадольську нижчу лісову школу, створену при Великоанадольському лісництві у с. Благодатне. В середині XIX ст. у уряду виникла ідея розширення земель, придатних для землеробства, за рахунок використання посушливих українських степів. Реалізувати таку програму було дуже складно через несприятливі кліматичні умови. Її виконання Лісовий Департамент Міністерства державних маєтностей доручив випускникові Санкт-Петербурзького лісового і межового інституту В. фон Граффу.

23 листопада 1843 р. В. фон Граффом обрав місце під показову лісову посадку – Великоанадольську пустку у верхів'ях р. Кашлагач. Так почалося створення Великоанадольського лісу. Одночасно він відкрив першу у Російській імперії нижчу школу лісових кондукторів. Спочатку у ній навчалися лише п'ять хлопчиків, обраних В. фон Граффом з дітей місцевих селян. За 23 роки існування в школі було підготовлено 170 лісників. Випуск перших 10 лісників відбувся у 1857 р., фахівці другого випуску навчалися 11 років, а у 1857 р. було встановлено 4-річний термін навчання, у тому числі 1 рік – тільки для практичних робіт у лісництві. Узявши за зразок методик навчання у вищих лісових школах, В. фон Графф побудував систему викладання на військовий лад: починаючи від військового обмундирування і закінчуючи привласненням випускникам школи військових чинів. Така система навчання проіснувала в школі до 1917 р. Школа була названа на його честь у 1910 р. [19; 26]

За час свого існування школа пережила багато перетворень: з переведенням В. фон Граффа до Петербурга пов'язано перше закриття школи в 1866 р. (останній набір відбувся у 1863 р.). В середині 1860-х рр., після закриття школи, лісництво було перетворено на зразкове, його бюджет і штат скорочений втричі. У 1870-х рр. новий завідувач лісництвом Людвіг Барк зумів знову зацікавити Лісовий Департамент в степовому лісорозведенні, внаслідок чого фінансування лісництва і його площі були збільшені. З 1888 р. у Великоанадольському лісництві знов була відкрита нижча школа лісників з 2-річним терміном навчання, яка проіснувала до 1917 р. Її вихованці складали екзамени на звання кондуктора і працювали лісниками у Катеринославській, Київській, Полтавській, Самарській, Саратовській, Таврійській, Херсонській, Харківській, Астраханській губерніях, а також Бессарабській області [28, с. 60].

Для того, щоб і діти селян могли отримати ремісничу освіту, законом від 24 квітня 1895 р. було введено нижчі ремісничі школи. Вони засновувалися для навчання одному або декільком ремеслам (переважно пов'язаним з місцевими кустарними промислами), мали 4-річний курс навчання, причому перші три роки призначалися для зміцнення загальної освіти, отриманої в початковій школі і на засвоєння основних прийомів певного ремесла, четвертий же рік, виключно практичний, відводився для удосконалення в усіх спеціалізаціях обраного ремесла [7].

Поступово заклади професійної та спеціалізованої освіти почали відкриватися і в селах Маріупольського повіту. Так, наприклад, у 1912 р. у селах Катеринославської губернії налічувалося 44 таких училища. П'ять з них приходилося на Маріупольський

повіт: одна сільськогосподарська школа та чотири учбово-ремісничі майстерні і класи рукоділля [5, с. 9–10].

На початку ХХ ст. у Маріуполі почала розвиватися реальна освіта. Це був тип загальної середньої освіти з практичною спрямованістю. Її основу становили предмети природничо-наукового та математичного циклів, замість давніх мов викладалися нові. Реальні гімназії в Російській імперії були започатковані у 1864 р., у 1872 р. вони були перетворені на реальні училища [16].

26 травня 1906 р. Маріупольська міська дума розглянула клопотання батьківського комітету Олександрівської чоловічої гімназії про відкриття в місті реального училища. Однак через те, що на освітні потреби витрачалося до 20% міського бюджету, було вирішено підтримати це клопотання перед міністром народної освіти, але відкривати реальне училище за державні кошти. Оскільки відкриття училища за державні кошти загальмувалося, а потреба в такому навчальному закладі була дуже гострою, міська дума висловила за відкриття в Маріуполі приватного реального училища. До початку 1906 – 1907 навчального року було відкрито приватне училище першого розряду. Через рік його було перетворено на реальне училище. Засновником і директором цього навчального закладу був відомий громадський діяч Маріуполя В. Гіацинтов, почесним опікуном – маріупольський підприємець М. Караманов.

Термін навчання в училищі становив сім років, у тому числі – шість основних класів (п'ятий і шостий класи ділилися на два відділення – основне і комерційне) і сьомий додатковий клас, де учнів готували до вступу у вищі технічні і сільськогосподарські навчальні заклади. Для прийому в реальне училище складали вступні іспити. В училищі викладалися такі предмети: Закон Божий, російська мова та література, малювання та креслення, математика, космографія та фізика, арифметика та природознавство, історія, німецька і французька мови, спів, музика. У 1913–1914 навчальному році в училищі навчалося 343 учні [11, с. 136 – 137].

Таким чином, система професійно-технічної освіти, що сформувалася у Російській імперії протягом останньої третини ХІХ – початку ХХ ст., була чутливою до економічних перетворень того часу та потреб держави. Динамічний розвиток економіки значною мірою впливав на стан професійної школи, виникнення нових типів навчальних закладів у цій галузі.

У досліджуваний період в Маріуполі та його повіті діяли різноманітні за освітнім рівнем, спрямуванням і фінансуванням заклади професійної освіти. Організаційно вони входили в ту систему освіти, що історично склалася в Російській імперії ще у першій половині ХІХ ст. Уся організація професійного, у тому числі і ремісничого, навчання в масштабі країни була покладена на Міністерство народної освіти.

Професійну освіту давали заклади різних рівнів – від відділень при земських училищах до вищого реального училища. Ці навчальні заклади почали розвиватися у Маріуполі з 1870-х рр., а особливо активно – з початку ХХ ст. Їх головним завданням була підготовка фахівців різноманітних професій, які користувалися найбільшим попитом у населення повіту та на промислових підприємствах: ковалів, слюсарів, токарів, механіків, майстрів для металургійних підприємств, лісників і т. ін. Реальне училище, що почало діяти у Маріуполі на початку ХХ ст., готувало учнів до вступу у вищі технічні навчальні заклади.

Список використаної літератури

1. Анопов И. А. Опыт систематического обозрения материалов к изучению современного состояния среднего и низшего технического и ремесленного образования в России / И. А. Анопов. – СПб. : Тип. М-ва путей сообщения, 1889. – VIII, 596 с.: табл.

2. Гуревич Б. М. Санитарное описание школ Мариупольского уезда и результаты исследования физического состояния учащихся в них / Б. М. Гуревич. – Екатеринослав : Типография Губернского Земства, 1904. – 238 с., 15 л. пл.
3. Журналы очередных и чрезвычайных заседаний Мариупольской городской думы за 1899 г. с приложениями. – Мариуполь, 1900. – 247 с.
4. [4265. Заслушан доклад Мариупольского уездного училищного совета об открытии в предместье Мариинском школы. 4 октября 1872 г.] // Систематический сборник постановлений Мариупольского уездного земства с 1869 по 1913 гг.: В 2-х т. – Мариуполь : Элек.-Типогр. Бр. Э. и А. Гольдрин, 1916. – Т. 2. - С.76.
5. Начальное народное образование в Екатеринославской губернии за 1912 год : краткий обзор. – Екатеринослав : Типогр. Братства Св. Владимира, 1913. – 122 с.
6. Об открытии в городе Мариуполе низшего механико-технического училища с низшей ремесленной при нем школой. 4 июня 1899 года [Электронный ресурс] // Журнал Министерства народного просвещения. – 1899. – Сентябрь. – С.375-376. – Режим доступа : <http://www.runivers.ru/bookreader/book459979/#page/375/mode/1up>
7. О низших ремесленных школах. 24 апреля 1895 г. // Сборник постановлений по Министерству народного просвещения. – Т. 13. – СПб., 1898. – С. 1315-1346.
8. О школах ремесленных учеников и об утверждении штата сих школ. 20 декабря 1893 г. [Электронный ресурс] // Журнал Министерства Народного Просвещения. – 1894. – Март. – С. 11 – 13. – Режим доступа : <http://www.runivers.ru/bookreader/book458723/#page/14/mode/1up>.
9. О промышленных училищах. 26 июня 1889 года // Полное собрание законов Российской империи. – Собр. 3-е. – СПб, 1891. – Т. IX. – № 6138.
10. Основные положения о ремесленных училищах. 7 марта 1888 г. // Сборник постановлений по министерству народного просвещения. – Т. 10. – СПб., 1894. – С. 1091 – 1095.
11. Памятная книжка Одесского учебного округа на 1913 – 1914 учебный год. – Ч. I – II. – Одесса : Тип. Общества «Русская Речь», 1914. – 590 с.
12. Правила об испытаниях учеников реальных училищ Министерства народного просвещения // Циркуляр по Одесскому учебному округу. – 1875. – № 6. – С. 213-257.
13. Сборник статистических сведений о состоянии среднего и низшего профессионального образования в России. - СПб.: Тип. А.В. Орлова, 1910. – 94 с.
14. Устав ремесленного отделения при Марьинском сельском народном училище Екатеринославской губернии Мариупольского уезда // Сборник докладов и постановлений Земства Мариупольского уезда по вопросу о народном образовании с 1874 по 1877 год. – Мариуполь : Типография Л. А. Залюбовскаго, 1877. – С. 65 – 67.
15. Устав низших технических училищ. 27 сентября 1889 г. // Сборник постановлений по Министерству народного просвещения. – СПб., 1896. – Т. 12. – С. 935 – 982.
16. Устав реальных училищ Министерства народного просвещения. 15 мая 1872 г. [Электронный ресурс] // Полное собрание законов Российской империи. - Собр. 2. - СПб., 1875. – Т. XLVII. – Отд. 1. – № 50834. – С. 626-636. – Режим доступа : http://www.nlr.ru/e-res/law_r/search.php
17. Устав ремесленных училищ. 27 сентября 1889 г. // Сборник постановлений по Министерству народного просвещения. – СПб., 1896 – Т. 12. – С. 985 – 1006.
18. Учебные заведения Одесского учебного округа, состоящие в ведении дирекции народных училищ. – Одесса : Типогр. Е. И. Фесенко, 1891. – Вып. III. – 135 с.

19. Графф, Віктор фон // Наука України у світовому інформаційному просторі / НАН України. – К. : Академ Періодика, 2011. – С. 135-136.
20. Лысковский М. Низшее техническое и профессиональное образование и подготовка к нему в наших общеобразовательных школах / М. Лысковский // Техническое образование. – 1898. – № 16. – С. 36-49.
21. Мазур П. В прошлое ради будущего [Электронный ресурс] / П. Мазур // Старый Мариуполь. – Режим доступа : <http://old-mariupol.com.ua/v-proshloe-radi-budushhego/>
22. Мазур П. Реальное училище / П. Мазур // Вечерний Мариуполь. - 2007. - №44 – С. 11.
23. Максин И. М. Очерк развития промышленного образования в России 1888–1908 / И. М. Максин. – СПб. : [б. и.], 1909. – 175 с.
24. Маркова Н. П. Краткая история профессионально-технического образования в Украине и профессионально-технического училища № 3 Мариуполя / Н. П. Маркова. – Мариуполь, 2000. – С. 3-7.
25. Панина Н. В. Разработка нормативно-правовых основ профессионально-технического образования второй половины XIX в. [Электронный ресурс] / Н. В. Панина // Ярославский педагогический вестник. – 2012 – № 3 – Том II : Психолого-педагогические науки. – С.62-66. – Режим доступа : http://vestnik.yvspu.org/releases/2012_3pp/17.pdf
26. Подвиг. К 190-летию со дня рождения В. Е. фон Граффа [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.lesopromyshlennik.ru/business/graff.html>.
27. Сараєва О. В. Вплив діяльності земських установ на культурно-просвітницький розвиток національних меншин Південно-Східної України (кінець XIX – початок XX ст.) / О. В. Сараєва // Історичний архів. - 2009. – Вип. 3. – С. 71-74.
28. Федотова А. А. Велико-Анадольское лесничество и создание лесного опытного дела в России (1840 – начало 1890х гг.) /А. А. Федотова, М. В. Лоскутова // Известия Русского географического общества. - 2013. – Т. 145. № 6. – С. 52-65.
29. Широких О. Б. Развитие начального профессионального образования в России / О. Б. Широких, Е. Е. Деев. – Коломна : Колом. гос. пед. ин-т, 2009. – 261 с.
30. Шубович В. Г. Правительственная политика в отношении к ремесленному образованию во второй половине XIX - начале XX в. [Электронный ресурс] / В. Г. Шубович // Педагогическое образование и наука. – 2011. – № 2. – С. 89-94. – Режим доступа : http://www.portalus.ru/modules/pedagogics/print.php?subaction=showfull&id=1413385708&archive=&start_from=&ucat=&
31. Яруцкий Л. Реальное училище В. И. Гиацинтова [Электронный ресурс] / Л. Яруцкий // Старый Мариуполь. – Режим доступа : <http://old-mariupol.com.ua/realnoe-uchilishhe-v-i-giacintova/>

Стаття надійшла до редакції 20.04.2015 р.

S. Novikova

**DEVELOPMENT OF VOCATIONAL EDUCATION IN MARIUPOL UYEZD
(THE LAST THIRD OF THE XIXth – THE EARLY XXth)**

The article is devoted to the problem which is practically unexamined in the native historiography nowadays, to be exact, to the vocational education in Mariupol uyezd in the last third of the XIXth – the early XXth century. The attention is also paid to the significant impact of social and economic transformations taking place in the specified period in the

entire state as well as in Mariupol uyezd in particular on the formation and development of vocational educational institutions of various levels.

The system of vocational education formed in the Russian empire during the last third of the XIXth – the early XXth century was sensitive to the economic transformations of the time and to the state needs. The dynamic development of the economy largely affected the state of vocational school and emerging new types of the educational institutions in this educational branch.

During the analysed period Mariupol uyezd and Mariupol city population was increasing, especially vigorously at the turn of the XIXth - XXth centuries. At this time both in the city and in the uyezd territory large primary metals establishments, other enterprise and the sea port of the national significance were founded, railroads were made. Such a rapid industrial growth as well as Mariupol infrastructure development demanded a large number of the qualified personnel to work at the numerous enterprises of the city and in the sphere of public service. The creation of the vocational institutions of various levels system was to solve the problem of their professional training. This process was taking place within the limits of this educational branch national development; still it had its certain distinctive features.

Vocational educational institutions in Mariupol uyezd were represented mainly by their lower rank: handicraft departments of Mariupol people's schools, Mariupol lower mechanical and technical school, lower industrial schools, Velikoanadol lower timber school, handicraft training workshops and needlework classes. Their main objective was to train specialists of different trades which were in great demand with the uyezd population and at industrial enterprises: smiths, metalworkers, turners, mechanics, foremen for primary metals establishments, foresters and so on. The non-classical secondary school set up in Mariupol in the early XXth prepared pupils for higher technical educational establishments.

Velikoanadol lower timber school set up at Velikoanadol forestry in Blagodatnoye village can be regarded unique for that time not only in the uyezd but in the whole Russian empire. It was the only place for training highly qualified specialists for the work in difficult forest exploring conditions. Therefore its graduates worked in many Southern guberniyas of the country.

A great contribution to the formation and development of the vocational education system in Mariupol uyezd was made by the local government bodies: Mariupol City Council and uyezd Zemstvo. It's worth mentioning that Mariupol uyezd Zemstvo began to settle that issue as early as 1870ies, much earlier than others. Its activity and experience in education branch were considered advanced not only at the level of guberniya but also of the state.

Key words: *Mariupol uyezd, vocational education, industrial school, lower technical school, non-classical secondary school, handicraft school.*

РЕЦЕНЗЕНТИ: *Пономарьова І.С., д.і.н, проф.; Молчанов В.Б., д.і.н., проф.*

Міністерство освіти і науки України
Маріупольський державний університет

ВІСНИК
МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ: ІСТОРІЯ. ПОЛІТОЛОГІЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Головний редактор чл.-кор. НАПН України, д.політ.н., проф. К. В. Балабанов

Заснований у 2011 р.

ВИПУСК 12

МАРІУПОЛЬ – 2015

УДК 3(05)

Вісник Маріупольського державного університету.

Серія: Історія. Політологія

Збірник наукових праць

Видається 3 рази на рік. Заснований у 2011 р.

Рекомендовано до друку Вченою радою МДУ (протокол № 8 від 27.05.2015 р.)

Вісник МДУ. Серія: Історія. Політологія включено до Переліку наукових фахових видань України з політичних наук (наказ МОН України № 793 від 04.07.2014 р.) та історичних наук (наказ МОН України № 261 від 06.03.2015 р.).

Видання включено до міжнародних наукометричних баз даних **Index Copernicus International sp.z o.o.** та «**Российский индекс научного цитирования**» (РИНЦ), а також до фонду наукової електронної бібліотеки «**КиберЛенинка**»

Головна редколегія:

Головний редактор – чл.-кор. НАПН України, д.політ.н., проф. К. В. Балабанов

Заст. головного редактора – д.е.н., проф. О. В. Булатова

Члени редколегії: д.ю.н., проф. М. О. Баймуратов, д.філол.н., проф. С. В. Безчотнікова, д.і.н., проф. В. М. Романцов, д.культурології, проф. Ю. С. Сабадаш, д.е.н., проф. Ю. І. Чентуков.

Редакційна колегія серії:

Головний редактор – чл.-кор. НАПН України, д.політ.н., проф. К. В. Балабанов

Заступник головного редактора – д.і.н., проф. В. М. Романцов

Відповідальний секретар – к.політ.н., доц. М. В. Трофименко

Члени редакційної колегії: д.політ.н., проф. О. В. Антонюк, д.політ.н., проф. В. А. Войналович, д.і.н., проф. А. В. Гедьо, д.і.н., проф. О. І. Гуржій, д.політ.н., проф. Г. І. Зеленько, д.і.н., проф. В. Ф. Лисак, д.політ.н., проф. І. Г. Оніщенко, д.і.н., проф. І. С. Пономарьова, д.і.н., проф. О. П. Реєнт, д.політ.н., проф. С. Ю. Римаренко, д.соціол.н., проф. Б. В. Слющинський, д.і.н., проф. Н. Р. Темірова, д.політ.н., проф. І. А. Хижняк.

Іноземні фахівці: д.політ.н., проф. Т. Граціані (Італійська Республіка), д.політ.н., проф. Т. В. Зонова (Російська Федерація), д.політ.н., проф. К. Карнасіотіс (Грецька Республіка), д.політ.н., проф. С. Корнеа (Республіка Молдова), д.і.н., проф. П-Р. Магочій (Канада), д.і.н., проф. О. І. Подберьозкін (Російська Федерація), д.і.н., проф. Ю. Д. Пряхін (Російська Федерація), д.політ.н., проф. А. Романо (Італійська Республіка).

Науковий секретар – к.і.н. С. С. Арабаджи

Засновник: Маріупольський державний університет

87548, м. Маріуполь, пр. Будівельників, 129а

тел.: (0629)53-22-60; e-mail: visnyk.mdu.istoria.politologia@gmail.com

Сайт видання: www.visnyk-politologia.mdu.in.ua

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації (Серія КВ №17802-6652Р від 24.05.2011)

Тираж 100 примірників. Замовлення №15.08

Видавець МФ ТОВ «Друкарня "Новий світ"»

87510, м. Маріуполь, Красноякська, 2; тел.: (0629)41-35-13

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта видавничої справи ДК №1792 від 20.05.2004

ЗМІСТ

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

Арабаджи С.С. НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС В ЗЕМСЬКИХ ПОЧАТКОВИХ ШКОЛАХ МАРИУПОЛЬСЬКОГО ПОВІТУ	9
Волоніць В.С. ГРЕЦЬКЕ КУПЕЦТВО У ЗОВНІШНІЙ ТОРГІВЛІ МАРІУПОЛЯ ХІХ СТ.	17
Ісаєнко О.М. ПОСТАТЬ ПЕТРА САГАЙДАЧНОГО В ПОЛЬСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.	24
Казьмирчук М.Г. КИЇВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ У СПОГАДАХ ВИКЛАДАЧІВ ТА СТУДЕНТІВ (1930 – 1960-ТІ РР.)	31
Коробка В.М. МІСЬКИЙ ВИБОРЧИЙ ПРОЦЕС У КАТЕРИНОСЛАВСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ ЗА ГОРОДОВИМ ПОЛОЖЕННЯМ 1892 Р.	39
Коробка Ю.В. ЛІКВІДАЦІЯ МАШИНО-ТРАКТОРНИХ СТАНЦІЙ: НАУКОВИЙ ДОРОБОК ПЕРІОДУ «ВІДЛИГИ»	49
Набока О.В. ЕВОЛЮЦІЯ ПОЛІТИКИ США ЩОДО ТАЙПІНСЬКОГО ПОВСТАННЯ В КИТАЇ (1850 – 1864)	58
Нікольченко Ю.М., Головка О.В. РЕЛІГІЯ І КУЛЬТИ ГРЕКІВ ПІВНІЧНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я АНТИЧНОЇ ДОБИ: ДЖЕРЕЛА ТА ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ	63
Новікова С.В. РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ В МАРІУПОЛЬСЬКОМУ ПОВІТІ (ОСТАННЯ ТРЕТИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)	71
Подгайко М.К., Капустнікова Н.О. ВЗАЄМОВІДНОСИНИ МАРІУПОЛЬСЬКИХ ГРЕКІВ З КОЗАКАМИ ОКРЕМОГО ЗАПОРІЗЬКОГО (АЗОВСЬКОГО) ВІЙСЬКА В ХІХ СТ. В ДОСЛІДЖЕННЯХ НАУКОВЦІВ МАРІУПОЛЬСЬКОГО КРАСЗНАВЧОГО МУЗЕЮ	81
Романцов В.М. ДЕМОКРАТИЧНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ В МАРІУПОЛІ НА ПОЧАТКУ РЕВОЛЮЦІЇ 1917 р.	88
Romantsova N. M. GRUSHEVSKYI'S SCIENTIFIC ACTIVITIES (1907–1914): HIGHLIGHT OF THE PROBLEM IN THE WORKS BY HISTORIANS IN THE EARLY 20 TH CENTURY	95
Samantsov O. EVERYDAY LIFE OF WORKERS OF COAL INDUSTRY OF DONETSK-DNIEPER ECONOMIC REGION OF THE SECOND HALF OF THE 19 TH CENTURY – THE BEGINNING OF THE 20 TH CENTURY IN NATIVE HISTORIOGRAPHY OF THE SECOND HALF OF THE 19 TH CENTURY – THE BEGINNING OF THE 20 TH	101
Тарасов С.В. К ВОПРОСУ О ВОЕННОЙ ИСТОРИИ ЭПОХИ РУИНЫ: МОСКОВСКО- ПОЛЬСКИЙ ВООРУЖЁННЫЙ КОНФЛИКТ ПЕРИОДА РУИНЫ В ОСВЕЩЕНИИ РОССИЙСКОЙ ДОРЕВОЛЮЦИОННОЙ ИСТОРИОГРАФИИ	109
Чура В.І. ЖИТЛОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МЕШКАНЦІВ ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЕЙ УРСР НА ЗЛАМІ 80-х – 90-х рр. ХХ СТ.	116

Чура О.І. 127
КОМПАРТІЙНА ВЛАДА ЛЬВОВА У ВИБОРАХ 1989 ТА 1990 РР.

Шорсткіна О.Ф. 135
СПІВПРАЦЯ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА Й ІНТЕЛЕКТУАЛІВ ГАЛИЧИНИ,
БУКОВИНИ ТА ЗАКАРПАТТЯ В КОНТЕКСТІ УКРАЇНОЗНАВЧИХ СТУДІЙ
ПІВДЕННО-ЗАХІДНОГО ВІДДІЛУ РОСІЙСЬКОГО ГЕОГРАФІЧНОГО
ТОВАРИСТВА

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

Gavrilova N., Tryma K. 145
THE NEUTRALITY AS A NATIONAL SECURITY MODEL

Гмирянська К.О. 156
ДОКТРИНАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ
АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ЩОДО УКРАЇНИ

Гринько О.І. 164
ДОСЛІДЖЕННЯ МЕТОДОЛОГІЧНОЇ ТА ПОНЯТІЙНОЇ БАЗИ ПРОБЛЕМАТИКИ
СУЧАСНОЇ РЕГІОНАЛІСТИКИ

Гулай В.В. 173
ЛАТЕНТНІ ПОЛІТИЧНІ МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ
ТЕРОРИСТИЧНИХ УТВОРЕНЬ «ДОНЕЦЬКА НАРОДНА РЕСПУБЛІКА» ТА
«ЛУГАНСЬКА НАРОДНА РЕСПУБЛІКА» В УМОВАХ СИСТЕМОЇ КРИЗИ
ДЕРЖАВНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНИ

Дашевська О.В. 182
ВПЛИВ ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ НА ЦИКЛІЧНІСТЬ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ

Коломоєць А.С. 192
ЗУСИЛЛЯ США В БОРОТБІ З ТЕРОРИЗМОМ У ПІВДЕННІЙ АЗІЇ

Лебедюк В.М. 199
КОЕФІЦІЄНТИ ЗВ'ЯЗКУ У ДОСЛІДЖЕННЯХ ЕЛЕКТОРАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ

Лендъел М.О. 211
СУБСИДІАРНІСТЬ ЯК ПРИНЦИП СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ:
ТЕОРЕТИЧНІ ВИТОКИ ТА УКРАЇНСЬКІ ПЕРСПЕКТИВИ

Лисак В.Ф., Саєнко Я.В. 217
ПОЗИЦІЯ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ ЩОДО УКРАЇНИ ПІСЛЯ «РЕВОЛЮЦІЇ ГІДНОСТІ»

Мухіна М.О. 226
ЕЛЕКТРОННІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЯК НОВА ФОРМА НЕУРЯДОВИХ СПІЛЬНОТ В
КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Ноголь А.В. 233
ПРОБЛЕМА АФГАНІСТАНУ У МИРОТВОРЧОСТІ КАНАДИ

Ощипок І.Ф. 238
ПРОБЛЕМА ДЕРЕТОРИЗАЦІЇ В СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

Пахоменко С. П. 246
ФАКТОР ІДЕНТИЧНОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ КРИЗИ: ПРИКЛАД ДОНБАСУ

Пашков В.О. 253
НЕОКОНСЕРВАТИВНА ПАРАДИГМА ПОЛІТИКИ ТА РЕФОРМУВАННЯ В
СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Рябінін Є.В. 263
ЕКЗОГЕННІ ЧИННИКИ ЕТНОСЕПАРАТИСТСЬКИХ ПРОЦЕСІВ: ТЕОРЕТИЧНИЙ
АСПЕКТ

Савич А.С. 270
КОМУНІКАТИВНІ ІНСТРУМЕНТИ ПРОТИДІЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ:

СВІТОВИЙ ДОСВІД	
Савка О.В.	277
РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА ПОЛЬЩІ – УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ	
Светлакова М.А.	283
ЕВОЛЮЦІЯ ПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ ІТАЛІЇ В УМОВАХ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ 2013 р.	
Субх М.А.	289
ПЕРЕДУМОВИ ПРОВЕДЕННЯ СИСТЕМНИХ РЕФОРМ У КРАЇНАХ РАДИ СПІВРОБІТНИЦТВА АРАБСЬКИХ ДЕРЖАВ ПЕРСЬКОЇ ЗАТОКИ (2001–2010 рр.)	
Терещенко А.О.	298
ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ ЧЕХІЇ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ	
Ткач Т.Я.	306
КОНЦЕПТУАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ МІЖНАРОДНОЇ ЗДІЙСНЕННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	
Фесенко М.В.	315
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ КОНСОЛІДАЦІЇ ДЕМОКРАТІЇ	
Хома Н.М.	322
ПАТРІОТИЧНА МОДА ЧИ МОДА НА ПАТРІОТИЗМ: ОДЯГ ЯК СПОСІБ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ	
Янченко А.О.	329
ЄВРОМАЙДАН ЯК ПРОСТІР МЕДІАТИЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ АКТИВНОСТІ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ	
Więckiewicz R.	337
OBRAĐY OKRĄGŁEGO STOŁU W POLSCE JAKO PRZEJAW KONCYLIACYJNEGO SPOŁECZEŃSTWA OBYWATELSKIEGO	
Wojciechowska A.	347
STATUS QUO TERRITORIAL OF NEW WORLD ORDER UNDER RULE PANTA RHEI	
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	353
ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ ДЛЯ ПУБЛІКАЦІЇ В ЗБІРНИКУ НАУКОВИХ ПРАЦЬ	356

CONTENTS

HISTORICAL SCIENCE

Arabadzhy S. EDUCATIONAL PROCESS AT ZEMSTVO'S PRIMARY SCHOOLS OF MARIUPOL UYEZD	9
Volonits V. THE GREEK MERCHANTS IN MARIUPOL FOREIGN TRADE IN THE XIX th century	17
Isaienko O. THE FIGURE OF PETRO SAGAIDACHNYI IN THE POLISH HISTORIOGRAPHY OF THE SECOND HALF OF THE TWENTIETH CENTURY	24
Kazmyrchuk M. KYIV STATE UNIVERSITY IN THE MEMORIES OF TEACHERS AND STUDENTS (1930–1960)	31
Korobka V. CITY ELECTION PROCESS IN KATERYNOSLAV PROVINCE ACCORDING TO CITY PROVISION OF 1892	39
Korobka Y. LIQUIDATION OF MACHINE AND TRACTOR STATIONS: SCIENTIFIC ACHIEVEMENT OF THE “THAW” PERIOD	49
Naboka O. EVOLUTION OF US POLICY IN TAIPING REBELLION IN CHINA (1850 – 1864)	58
Nikolchenko Y., Golovko O. RELIGION AND CULTS OF THE GREEKS OF THE NORTHERN BLACK ANTIQUE ERA: SOURCES AND HISTORIOGRAPHY OF THE PROBLEM	63
Novikova S. DEVELOPMENT OF VOCATIONAL EDUCATION IN MARIUPOL UYEZD (THE LAST THIRD OF THE XIX th – THE EARLY XX th)	71
Podgayko M., Kapustnikova N. RELATIONS MARIUPOL GREEKS WITH THE COSSACKS SEPARATE ZAPOROZHYA (AZOV) TROOPS IN THE XIX CENTURY RESEARCH SCIENTISTS IN MARIUPOL LOCAL HISTORY MUSEUM	81
Romantsov V. DEMOCRATIC REORGANIZATIONS IN MARIUPOL IN THE BEGINNING OF THE REVOLUTION OF 1917	88
Romantsova N. M. GRUSHEVSKYI'S SCIENTIFIC ACTIVITIES (1907 – 1914): HIGHLIGHT OF THE PROBLEM IN THE WORKS BY HISTORIANS IN THE EARLY 20 TH CENTURY	95
Samantsov O. EVERYDAY LIFE OF WORKERS OF COAL INDUSTRY OF DONETSK-DNIEPER ECONOMIC REGION OF THE SECOND HALF OF THE 19 TH CENTURY – THE BEGINNING OF THE 20 TH CENTURY IN NATIVE HISTORIOGRAPHY OF THE SECOND HALF OF THE 19 TH CENTURY – THE BEGINNING OF THE 20 TH	101
Tarasov S. ON THE ISSUE OF THE MILITARY HISTORY OF THE RUIN MOSCOW-POLISH ARMED CONFLICT IN THE RUIN PERIOD IN THE COVERAGE OF THE RUSSIAN PRE-REVOLUTIONARY HISTORIOGRAPHY	109
Chura V. HOUSING OF RESIDENTS OF THE WESTERN REGIONS OF THE USSR AT THE TURN OF THE 80THS – 90THS OF THE XX CENTURY	116

Chura O.	127
LVIV COMMUNIST PARTY AUTHORITIES DURING THE ELECTIONS OF 1989 AND 1990	
Shorstkina O.	135
COOPERATION BETWEEN MYKHAILO DRAHOMANOV AND THE INTELLECTUALS FROM GALICIA, BUKOVYNA AND TRANSCARPATHIA WITHIN ETHNOGRAPHIC AND FOLK-LORE STUDIES OF THE SOUTHWESTERN DEPARTMENT OF THE RUSSIAN GEOGRAPHIC SOCIETY	

POLITICAL SCIENCE

Gavrilova N., Tryma K.	145
THE NEUTRALITY AS A NATIONAL SECURITY MODEL	
Gmyrianska K.	156
DOCTRINAL PROVIDING OF INFORMATION AND PSYCHOLOGICAL AGGRESSION OF THE RUSSIAN FEDERATION AGAINST UKRAINE	
Grynko O.	164
THE RESEARCH OF METHODOLOGICAL AND CONCEPTUAL BASE OF MODERN AREA STUDIES	
Gulay V.	173
LATENT POLITICAL MECHANISMS OF FORMATION AND FUNCTIONING OF TERRORIST FORMATIONS «DONETSK PEOPLE'S REPUBLIC» AND «LUGANSK PEOPLE'S REPUBLIC» IN THE CONDITIONS OF SYSTEMIC CRISIS OF UKRAINE'S STATE ORGANIZATION	
Dashevs'ka O.	182
THE IMPACT OF POLITICAL PROCESSES ON THE EXTERNAL TRADE RECURRENCE	
Kolomoiets A.	192
EFFORTS OF USA TO FIGHT TERRORISM IN SOUTH ASIA	
Lebediuk V.	199
THE STUDY OF ELECTORAL BEHAVIOR: AN EMPIRICAL REVIEW	
Lendel M.	211
SUBSIDIARITY AS THE PRINCIPLE OF SOCIAL AND POLITICAL ORGANIZATION: THEORETICAL GROUNDS AND UKRAINIAN PERSPECTIVES	
Lysak V., Saienko Y.	217
THE POSITION OF THE UK ON UKRAINE AFTER THE REVOLUTION OF DIGNITY	
Mukhina M.	226
ELECTRONIC ORGANIZATIONS AS A NEW FORM OF NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS IN THE FORMATION OF CIVIL SOCIETY IN UKRAINE	
Nohol A.	233
THE PROBLEM OF AFGHANISTAN IN THE PEACEKEEPING CANADIAN POLICY	
Oshchypok I.	238
DERETORYZATSIYI PROBLEM IN MODERN INTERNATIONAL RELATIONS	
Pakhomenko S.	245
IDENTITY FACTOR IN TERMS OF UKRAINIAN CRISIS (ON THE EXAMPLE OF DONBASS REGION)	
Pashkov V.	253
NEOCONSERVATIVE PARADIGM OF POLICY AND REFORM IN THE HIGHER EDUCATION	

Ryabinin Y.	263
EXTERNAL INFLUENCE FACTORS OF ETHNOSEPARATISM PROCESSES: THEORETICAL ASPECTS	
Savych A.	270
COMMUNICATION TOOLS COUNTERING INFORMATION AGGRESSION OF RUSSIA: INTERNATIONAL EXPERIENCE	
Savka O.	277
THE REGIONAL POLICY OF POLAND – THE LESSONS FOR UKRAINE	
Svetlakova M.	283
THE EVOLUTION OF THE PARTY SYSTEM IN ITALY IN CONDITIONS OF PARLIAMENTARY ELECTIONS 2013	
Subkh M.	289
PREREQUISITES FOR CONDUCTING SYSTEMIC REFORMS IN THE COUNTRIES OF THE GULF COOPERATION COUNCIL (2001-2010)	
Tereshchenko A.	298
TRANSFORMATION OF THE POLITICAL SYSTEM EUROPEAN INTEGRATION CZECH REPUBLIC CONDITIONS	
Tkach T.	306
CONCEPTUAL AND THEORETIC FOUNDATIONS FOR HUMANITARIAN ACTION	
Fesenko M.	315
THEORETICAL PRINCIPLES OF CONSOLIDATION OF DEMOCRACY	
Khoma N.	322
PATRIOTIC FASHION OR FASHION ON PATRIOTISM: CLOTHES AS A WAY OF SELF-IDENTIFICATION	
Ianchenko A.	329
EUROMAIDAN AS A SPACE FOR MEDIATIZATION OF POLITICAL PARTICIPATION IN UKRAINE	
Wieckiewicz R.	337
ROUND TABLE IN POLAND AS A SIGN OF CONCILIATION CIVIL SOCIETY	
Wojciechowska A.	347
STATUS QUO TERRITORIAL OF NEW WORLD ORDER UNDER RULE PANTA RHEI	
INFORMATION ABOUT THE AUTHORS	353
REQUIREMENTS FOR THE SCIENTIFIC PAPERS FOR PUBLICATION IN THE COLLECTED WORKS	356